

ks. dr hab. Jerzy Kostorz, prof. UO
Katedra Katechetyki i Teologii Pastoralnej
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego
ul. Drzymały 1a, 45-342 Opole

Opole, 15.09.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej

Ks. mgr lic. Krzysztof Szyndler

**ZNAJOMOŚĆ I AKCEPTACJA WARTOŚCI RELIGIJNO-MORALNYCH.
STUDIUM KATECHETYCZNO-SOCJOLOGICZNE W ŚWIELE BADAŃ
MATURZYSTÓW ARCHIDIECEZJI PRZEMYSKIEJ**

napisanej na seminarium z katechetyki psychologiczno-pedagogicznej pod kierunkiem
ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy

Współczesny człowiek bardzo często spotyka się z pojęciem "wartość", które jest używane w wielu kontekstach i wymiarach codziennego życia. Szczegółowym badaniem i rozumieniem tego zagadnienia, które ma istotny wpływ na motywację i funkcjonowanie człowieka, zajmuje się aksjologia, czyli nauka o wartościach. Wielu filozofów, a także pedagogów, psychologów oraz socjologów, podejmowało próby eksplikacji pojęcia "wartości" w swojej dziedzinie i tworzyło na przestrzeni ostatniego stulecia sporo różniących się od siebie definicji opartych na naukowych poszukiwaniach i własnych przemyśleniach. Jednoznaczne określenie terminu „wartości” jest bardzo trudne, a czasem uznawane przez niektórych za niemożliwe, ponieważ jest to związane z motywacją jednostki i jej subiektywną oceną. Istnieją jednak uniwersalne cechy wartości, ponieważ są one nieodłącznie związane z całą ludzką działalnością, jak również, determinują dążenie do zaspokajania potrzeb człowieka i odgrywają niebagatelną rolę we wszystkich procesach związanych z jego prawidłowym rozwojem.

Warto zastanowić się jaki wpływ na postępowanie pojedynczego człowieka mają wartości religijno-moralne. Nietrudno stwierdzić, że nie są one promowane przez współczesną kulturę i istniejące trendy, natomiast coraz częściej zauważa się, że największą wartość dla dzisiejszego człowieka stanowią dobra materialne i rozwój sztucznej inteligencji. Zaniedbuje

się przekazywanie wartości religijno-moralnych, a nawet skutecznie eliminuje się je z życia społecznego i rodzinnego.

Podjmując refleksje nad tą tematyką, warto wspomnieć o źródle pochodzenia tych wartości, jakim jest przede wszystkim Objawienie, w którym Bóg przez swoje słowo wskazuje wartości fundamentalne w życiu człowieka stworzonego na Jego obraz i podobieństwo. Także poprzez Dekalog i być może najbardziej przez przykazanie miłości wypowiedziane przez Jezusa, Bóg ukazuje czym jego dzieci powinny kierować się w swoim życiu, by prowadziło ich to do prawdziwego szczęścia. Niestety, wiele osób odrzuca Boga i Jego słowa, chcąc samemu decydować o tym, co jest dobre, a co złe. Zwłaszcza młodzi ludzie mogą czuć się w tym poszukiwaniu bardzo zagubieni.

Kościół także w swym nauczaniu, przede wszystkim przez słowa ostatnich trzech papieży, głoszących do młodych podczas Światowych Dni Młodzieży, wskazywał znaczenie wartości religijno-moralnych, przede wszystkim zachęcając do wejścia w osobową relację z Jezusem i do budowania życia opartego na fundamencie miłości chrześcijańskiej. Jednocześnie podkreślał niebezpieczeństwa płynące z braku życiodajnej relacji z Bogiem i jej zagrożenia związane z: konsumpcjonizmem, fałszywymi praktykami religijnymi, przemocą i uleganiem niebezpiecznym modom. Kościół, nieustannie wskazuje, aby młodzi ludzie budowali swoje życie na skale jaką jest Chrystus, dzięki mocy Ducha Świętego, poprzez modlitwę i życie sakramentalne.

Dla polskiej młodzieży szczególnie uprzywilejowanym miejscem do poznawania, rozumienia i wybierania wartości religijno-moralnych jest – oprócz środowiska rodzinnego – także szkolna katecheza. Jednak od kilku lat można zaobserwować, że coraz więcej dzieci i młodzieży rezygnuje z uczestnictwa w życiu religijnym parafii i coraz częściej przestają uczęszczać na lekcje religii. Większości młodemu pokoleniu wartości religijno-moralne – jeśli są im w ogóle znane – kojarzą się jako zbędny ciężar, który narzuca to, „co wolno i czego nie wolno”, nie widząc w tym żadnego sensu dla własnego życia. Zatem, jak przekonać młodego człowieka, że wartości chrześcijańskie są jedynym pewnikiem dobrego i szczęśliwego życia? Poszukując odpowiedzi na to pytanie warto zapytać samą młodzież.

W tak zarysowaną rzeczywistość bardzo mocno wpisuje się aktualna rozprawa doktorska ks. mgra lic. Krzysztofa Szyndlera analizująca wpływ wartości religijnych i moralnych na życie młodego człowieka pt.: *„Znajomość i akceptacja wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczno-socjologiczne w świetle badań maturzystów archidiecezji przemyskiej”*. Już w tym miejscu chciałbym wyrazić uznanie i podziękowanie ks. Profesorowi

Pawłowi Mąkosie promowania bardzo istotnej i aktualnej problematyki wychowania religijno-moralnego współczesnej młodzieży.

1. Tytuł, problem i problematyka rozprawy

Temat recenzowanej rozprawy: *Znajomość i akceptacja wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczno-socjologiczne w świetle badań maturzystów archidiecezji przemyskiej* odnosi się do określenia polskiej rzeczywistości z dziedziny wartości religijnych i moralnych wśród młodych ludzi i ma za zadanie sformułować wnioski, które w sposób praktyczny mogą przyczynić się do aktualizacji programu edukacji religijnej (s. 12). Autor dysertacji postanowił zmierzyć się z bardzo aktualną tematyką, co jest to niewątpliwie bardzo pomocne dla Kościoła, który powoli traci młodych ludzi, co wydaje się być zjawiskiem postępującym już nie tylko w niektórych rejonach Polski czy w wielkich miastach, ale coraz częściej obserwuje się to w skali całego kraju. Należy w tym miejscu pochwalić intuicję Doktoranta, że, podejmując się niełatwego zadania problematyki plasującej się na styku teologii pastoralnej, katechetyki, psychologii, socjologii i pedagogiki, przyczynił się nie tylko do rozwoju nauki, ale musiał wykazać się dobrą znajomością terminów, specjalistycznych pojęć i zagadnień. W tym miejscu należą się również słowa uznania dla Promotora niniejszej rozprawy, ks. prof. dra hab. Pawła Mąkosy, za promocję jakże ważnej i będącej swoistego rodzaju znakiem czasu problematyki.

Przedłożona rozprawa jako studium katechetyczno-socjologiczne stanowi analityczno-krytyczną refleksję nad literaturą przedmiotu, m.in. Podstawą programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce i podręcznikami do nauczania religii w klasach licealnych oraz jej zestawienie z wynikami własnych badań ankietowych Autora przeprowadzonych wśród młodzieży klas maturalnych diecezji przemyskiej. Autor podejmuje się syntezy refleksji teoretycznej oraz analizy wyników badań empirycznych, będących próbą poszukiwania odpowiedzi na pytanie znajomość i akceptację wartości religijno-moralnych maturzystów wspomnianej diecezji.

Zasadniczy problem pracy można ująć w formie pytania: jakie wartości religijno-moralne zna i akceptuje młodzież maturalna w archidiecezji przemyskiej? Odpowiedź na zasadniczy problem badawczy domaga się określenia normatywnego charakteru przygotowania. Co więcej, wiąże się ono także z poszukiwaniem odpowiedzi na pytania (s. 20).

Głównym motywem podjęcia przez Doktoranta tego tematu – jak sam zaznacza – jest „brak aktualnych opracowań dotyczących akceptacji wartości religijno-moralnych młodzieży archidiecezji przemyskiej (s. 20). W literaturze można znaleźć wiele podobnych opracowań

zajmujących się tą tematyką, natomiast dynamika zmian społeczno-kulturowych – jak czytamy na stronie 18 – wskazuje potrzebę aktualizacji analizy i badań biorąc pod uwagę zachodzące zmiany. W związku z tym, Autor dysertacji wskazuje, iż wnioski „winny być wyprowadzane z nowych rzeczywistości, ubogacane doświadczeniem i refleksją, w których stosuje się skuteczne działania praktyczne, nieodbiegające od ich problemów, planów i stylu życia, a które z uporem podkreślają znaczenie wartości religijnych i moralnych w codzienności (tamże). Ponadto, Autor dysertacji podkreśla, że w podobnych publikacjach „przedmiot badań często stanowią wartości religijno-moralne wśród młodzieży przygotowującej się do przyjęcia sakramentu bierzmowania” [...], natomiast, „brakuje prac odnoszących się do młodzieży starszej – licealnej (tamże). Zatem, wybór próby badawczej, podjętej przez Doktoranta, ma ogromne znaczenie, ponieważ analiza dotyczy młodzieży maturalnej, która stoi wobec ważnych życiowych wyborów, także opierając się na wartościach religijnych i moralnych. Głównym problemem niniejszej rozprawy – jak wskazuje Autor – jest próba odpowiedzi na pytanie: „jakie wartości religijno-moralne zna i akceptuje młodzież maturalna w archidiecezji przemyskiej” (s. 20). Natomiast efektem ekspertyzy mają być: „wnioski i postulaty pastoralne jako wynik prowadzonych badań oraz efekt ich syntezy i analizy (tamże).

2. Metoda, struktura i treść rozprawy

Rozprawa obejmuje 460 stron wydruku komputerowego, w tym aneksy oraz tabele wyników badań umieszczone na końcu pracy oraz znaczna ilość tabel i wykresów w samej treści rozprawy. Praca właściwa składa się ze spisu treści (s. 2-4), wykazu skrótów (s. 5), wstępu (s. 6-24), pięciu rozdziałów (s.25-378), zakończenia (s. 379-385), aneksów (s. 386-401), bibliografii (s. 402-420), wykazu tabel, wykresów i rysunków (s. 421-460).

Autor we wstępie zaznacza, że ze względu na podjęty przedmiot badań studium posiada charakter interdyscyplinarny. Wymaga to odwołania się do odpowiednich i licznych źródeł oraz do socjologii jako nauki pomocniczej. Wśród źródeł Autor wymienia m.in. Pismo Święte, Katechizm Kościoła Katolickiego, Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce, Podstawę programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce oraz podręczniki do nauczania religii w klasach licealnych (s. 20). Osobną grupę źródeł stanowią dane badania empirycznego uzyskane poprzez ankietę dotyczącą badania znajomości oraz akceptacji wartości religijno-moralnych (s. 21). Autor podejmuje się analizy źródeł, literatury pomocniczej i badań empirycznych.

Opisując we wstępie metody i narzędzia badawcze wykorzystane w dysertacji, Autor wyszczególnił nauki empiryczne podkreślając, że ogólna metoda badawcza zastosowana w omawianej pracy inspirowana jest paradygmatem trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej, choć nie jest to klasyczne zastosowanie tej zasady metodologicznej. Ze względu na charakter pracy należy ją określić jako teoretyczno-empiryczną. Niemniej jednak zastosowana metodologia przewiduje trzy główne etapy badawcze. Pierwszy etap, zwany kryteriologicznym, obejmuje analizę ilościową i jakościową treści programowych oraz podręczników. Drugi etap, określany jako kariologiczny, koncentruje się na analizie danych uzyskanych poprzez badania empiryczne. Przyczyniają się one do scharakteryzowania badanego środowiska, a także pozwalają dostrzec znaczące, potencjalne współzależności oraz dokonać weryfikacji hipotez badawczych. Pomocą w interpretacji danych empirycznych służą metody analizy statystycznej. Uwzględnione zostały współczynniki korelacji oraz zmienne i zależności. Autor zaznacza, że chcąc pogłębić badane zagadnienie poprzez łączną analizę pomiędzy zmiennymi, uzyskane dane będą umieszczone w tabelach kontyngencji, co umożliwi dostrzeżenie wpływu zmiennych na poszczególne obszary wartości religijno-moralnych. Wyniki badań zostały przedstawione w formie graficznej i tabelarycznej. Trzeci etap, zwany prakseologicznym, obejmuje ustalenie wniosków oraz postulatów katechetycznych, odnoszących się do szkolnej katechezy. Szczegółowemu przedstawieniu metodologii badań oraz charakterystyki środowiska badawczego Autor poświęca drugi rozdział dysertacji.

We wstępie pracy Autor skupia się na wnikliwym przedstawieniu pojęcia „wartości”, wskazując na fakt używania go w wielu dziedzinach naukowych: socjologii, religii, filozofii, etyce, matematyce czy ekonomii (s. 6). Doktorant ukazuje rozumienie pojęcia „wartości” poczynając od czasu filozofii starożytnej aż po czasy współczesne (s. 7). Ukazuje jej rozumienie w kontekście psychologicznym, socjologicznym i wreszcie religijno-moralnym (s. 12-15). We wstępie autor nakreśla również aktualny stosunek ludzi młodych w Polsce wobec wartości religijno-moralnych (s. 15), co szerzej przedstawione zostanie na podstawie badań ankietowych.

Struktura pracy obejmuje pięć rozdziałów. W pierwszym, wprowadzającym w problematykę rozprawy, Doktorant stara się przybliżyć jakich wartości religijno-moralnych będą dotyczyły badanie empiryczne na podstawie dokumentów programowych nauczania religii w szkole ponadpodstawowej. Autor dokonuje analizy następujących dokumentów: *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, a także podręczników do nauczania religii, które

obowiązują w archidiecezji przemyskiej w szkołach ponadpodstawowych: *Świadczyć o Jezusie w Kościele*, *Świadczyć o Jezusie w świecie* oraz *Świadczyć o Jezusie w rodzinie*. W pierwszym podrozdziale Doktorant, mierzy się z ukazaniem prawd wiary katolickiej w założeniach programowych nauczania religii w liceum, które dotyczą nauczania Kościoła o Bogu w Trójcy Jedynym (paragraf pierwszy), o Jezusie Chrystusie (paragraf drugi), o Duchu Świętym (paragraf trzeci), o Kościele (paragraf czwarty), a także o Maryi i Jej roli w historii zbawienia (paragraf piąty). W drugim podrozdziale, Autor próbuje zobaczyć szerzej, jak Kościół pomaga młodym ludziom budować swoją osobistą wiarę poprzez liturgię i modlitwę. Na koniec tego rozdziału, Doktorant analizuje założenia programowe w kontekście katolickich zasad moralnych na podstawie nauczania o grzechu i sumieniu, a także na *Dekalogu*, cnotach boskich i kardynalnych oraz przykazaniach kościelnych (s. 124).

W drugim rozdziale pt. *Metodologia badań i charakterystyka środowiska badawczego*, Autor niniejszej rozprawy precyzyjnie określa metody badań własnych. W pierwszym paragrafie opisuje znaczenie badań empirycznych w teologii pastoralnej i katechetyce, następnie w kolejnym omawia kwestionariusz ankiety oraz uzasadnia dobór próby badawczej, natomiast w trzecim przybliża charakterystykę środowiska badawczego w kontekście historycznym, geograficznym oraz strukturalnym (s. 125). Doktorant wskazuje, iż przedmiotem badań „jest diagnoza poziomu wiedzy maturzystów archidiecezji przemyskiej z zakresu wartości religijno-moralnych, jak również stopnia akceptacji owych wartości (s. 132). W ramach badań teoretycznych przeprowadzono przeglądy literatury, kwerendy biblioteczne, badania publikacji i dokumentów kościelnych, które pozwoliły nakreślić ramy teoretyczne i wyłonić paradygmaty. Na ich podstawie opracowano ramy teoretyczne, które umożliwiły wyłonienie się użytecznych paradygmatów. Natomiast faza praktyczna polegała na stworzeniu bazy pytań ankietowych dla młodzieży klas maturalnych uczęszczających na lekcję religii w archidiecezji przemyskiej (s. 132).

Trzeci rozdział skupia się na przedstawieniu znajomości wartości religijno-moralnych na podstawie badań empirycznych przeprowadzonych przez Doktoranta. We wstępie do rozdziału Autor zaznacza, że zadaniem tej części dysertacji jest omówienie wyników badań celem określenia realnego poziomu wiedzy badanej młodzieży w sferze znajomości stanowiska Kościoła w podstawowych kwestiach dogmatycznych i moralnych. Autor wskazuje, iż owe wartości religijne i moralne, które analizuje w niniejszej dysertacji, są ze sobą ściśle związane (s. 155). Najważniejszym zadaniem tego rozdziału – jak sam podkreśla – „jest analiza poziomu wiedzy w sferze religijno-moralnej młodzieży uczęszczającej na katechezę” (tamże). Pytania

o wartości religijne będą dotyczyły: znajomości prawd wiary (paragraf I), liturgii, sakramentów oraz formuł modlitewnych (paragraf II), natomiast pytanie dotyczące moralności zawierają kwestie związane z nauką Kościoła o antykoncepcji, aborcji, eutanazji, współżycia seksualnego przed ślubem oraz zawierania tzw. małżeństw homoseksualnych (paragraf III). W dalszej części rozdziału zaprezentowane zostały szczegółowe wyniki badań. Autor umieścił w tym rozdziale wykresy wyników badań i szczegółowo je przeanalizował wskazując na konieczność katechizacji w szkołach we wskazanych obszarach wraz z jednoznaczną oceną etyczno-moralną danej kwestii oraz na dawanie przez katechetów autentycznego świadectwa życia słowem Bożym oraz na potrzebę ciągłego wzywania młodych do głębokiej modlitwy za ich przyszłość i właściwe odczytanie własnego powołania (s. 200). Autor na koniec rozdziału informuje, że znajomość wartości religijno-moralnych przedstawiona w rozdziale trzecim w sposób syntetyczny przedstawiono w Aneksie nr 2.

Czwarty rozdział dysertacji skupia się na próbie oceny poziomu akceptacji wartości religijno-moralnych wśród młodzieży archidiecezji przemyskiej. Autor zaznacza, że akceptacja tych wartości jest ściśle związana z uczestniczeniem respondentów w praktykach religijnych oraz motywuje ich często do podejmowania ważnych życiowych decyzji (s. 201). Doktorant podkreśla, że celem podejmowanej przez niego refleksji jest „zweryfikowanie, czy i w jakim stopniu młode pokolenie katolików, pokolenie Z, wyznaje i akceptuje wartości głoszone przez Kościół Katolicki” (tamże). Natomiast zadaniem niniejszego rozdziału – jak sam opisuje – „jest poznanie zakresu akceptacji wartości religijnomoralnych, których naucza Kościół katolicki przez młodzież uczęszczającą na katechizację” (tamże). Autor dzieli te wartości na trzy grupy: pierwsza dotyczy akceptacji przez młodzież prawd wiary w Boga, w Jezusa Chrystusa, w Ducha Świętego, w Matkę Bożą, w zmartwychwstanie duszy i ciała, w istnienie piekła, a także ich związek z Kościołem poprzez ich zaangażowanie w życie parafialne i wspólnotowe. Przedstawiona jest w paragrafie pierwszym pt. „Akceptacja prawd wiary i związek z Kościołem” (tamże). Druga grupa przedstawiona w kolejnym paragrafie dotyczy oceny udziału młodych ludzi w życiu sakramentalnym: uczęszczanie na Mszę świętą, przyjmowanie Komunii świętej, korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania, udziału w nabożeństwach, rekolekcjach i przestrzeganiu piątkowego postu a także stopnia ich zaangażowania w modlitwę osobistą (tamże). Trzecia grupa dotyczyła zbadania poziomu akceptacji wartości moralnych, takich jak: „współżycie seksualne przed ślubem, stosowanie antykoncepcji, aborcji, eutanazji oraz zawieranie tzw. małżeństw homoseksualnych i zawarta została w ostatnim paragrafie rozdziału pt. „Akceptacja zasad moralnych” (s. 202). Rozdział czwarty ma strukturę podobną

do wcześniejszego rozdziału trzeciego: Autor prezentuje szczegółowe wyniki badań odnośnie do akceptacji prawd wiary, udziału w życiu sakramentalnym, religijnym, akceptacji prawd moralnych głoszonych przez kościół Katolicki (przedstawia wykresy) oraz szczegółowo je analizuje. Podsumowując czwarty rozdział Autor wskazuje, że należy zwrócić uwagę, iż dane wynikające z analizy poziomu akceptacji zasad moralnych wśród badanych maturzystów są niepokojące. „Mimo iż młodzież zna zasady moralne, to w rzeczywistości nie zgadza się z nimi, a nawet je radykalnie odrzuca”. Autor sugeruje, że młodzież często określone zasady moralne neguje tylko ze względu na fakt, iż są one propagowane przez Kościół, który współcześnie jest atakowany przez różne środowiska, wskazując jednocześnie na konieczność katechizacji w szkołach, która podkreśli znaczenie akceptacji zasad moralnych z perspektywy życia duchowego, ale również z punktu widzenia psychologicznego, etycznego oraz kulturowego (s. 291). Analogicznie do rozdziału trzeciego, Autor na koniec informuje, że znajomość wartości religijno-moralnych omówiona w rozdziale czwartym w sposób syntetyczny przedstawiono w Aneksie nr 2.

W ostatnim rozdziale Autor dysertacji przedstawia wnioski i postulaty katechetyczne do jakich doszedł w związku z oceną jakościową przeprowadzonych badań. Wskazuje przede wszystkim na potrzebę odmiany współczesnej katechezy i powrót do początków chrześcijaństwa, gdzie głoszona była *Ewangelia* i przekazywana wiara w Trójjedynego Boga ludziom, którzy nie znali Boga (s. 292). Doktorant zwraca uwagę, że okoliczności, w jakich żyje współczesna młodzież, często utrudniają doświadczenie wiary, ponieważ w dobie szybkiego dostępu do różnego rodzaju informacji łatwo się zagubić. Wielu młodych ludzi szuka naukowego potwierdzenia i dowodów na istnienie Boga, co sprzeciwia się samej istocie wiary. Głównym zadaniem niniejszego rozdziału – jak podaje Autor – „jest przedstawienie wniosków i postulatów katechetycznych” (tamże). Próbując sprostać temu zadaniu, Doktorant zwraca uwagę na konieczność poznania, jakie znaczenie dla maturzystów mają lekcje religii w odniesieniu do ich wiedzy i wiary religijnej, co umożliwi analiza i omówienie wyników badań oraz próba odpowiedzi na pytanie „W jaki sposób nauczanie religii oddziałuje na współczesną młodzież” (tamże)? Doktorant w ostatnim rozdziale ponownie prowadzi analizę wyników badań. Tym razem są to pytania odnoszące się do motywacji uczestnictwa w lekcjach religii, oceny własnego udziału w szkolnej katechezie, jej wpływu na wiarę badanych czy wreszcie sposobu prowadzenia lekcji religii. W dalszej części rozdziału Autor formułuje postulaty, które mogą pomóc w skutecznym sposobie przekazywać wiedzę, posługując się odpowiednim doбором treści i tematów związanych z życiem młodych ludzi. Zaznacza, jak

ważne jest urozmaicenie metod nauczania, które będą miały na celu zwiększenie aktywności ze strony uczniów, by chcieli przyjmować wartości religijno-moralne jak swoje własne. W końcowej części rozdziału, Doktorant omawia wnioski związane z akceptacją wartości religijnych i moralnych oraz wskazuje na potrzebę ewangelizacji i głoszenie kerygmatu. Autor przedstawia również potrzebę budowania współpracy pomiędzy środowiskami, w których wzrasta młody człowiek: rodziną – szkołą – parafią. W tym miejscu Doktorant wskazuje na konkretne działania, jakie należałoby podjąć, w tym na potrzebę katechezy parafialnej (s. 376-377).

Zwieńczeniem dysertacji jest zakończenie, w którym Autor przypomina, że celem niniejszej rozprawy było udzielenie odpowiedzi na pytanie: jakie wartości religijno-moralne preferuje młodzież maturalna w archidiecezji przemyskiej? Celem szczegółowym było zbadanie poziomu wiedzy młodzieży na temat wartości religijno-moralnych oraz wpływu czynników różnicujących poziom akceptacji badanych wartości. W zakończeniu Doktorant wskazuje, że w rozwiązaniu podjętego problemu badawczego została zastosowana metoda dedykowana teologii pastoralnej i jej subdyscyplinie, którą jest katechetyka. Udzielenie odpowiedzi na postawione pytania wymagało przebadania źródeł odnośnie do problematyki aksjologii, dokumentów Kościoła katolickiego, skonstruowania kwestionariusza ankiety – narzędzia do pomiaru znajomości wartości religijno-moralnych oraz ich akceptacji, a także konsultacji zarówno z naukowcami zajmującymi się badaną problematyką, jak i z katechetami, którzy na co dzień pracują z młodzieżą. Studium katechetyczne zostało przeprowadzone na podstawie paradygmatu trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej, składające się z etapów: kryteriologicznego, kariologicznego oraz prakseologicznego, które Autor precyzyjnie omówił we wstępie rozprawy. Poszczególne stadia analizy obrazują odrębne części monografii.

Struktura recenzowanej rozprawy jest co do zasady prawidłowa i pozwala ująć zagadnienie znajomości i akceptacji wartości religijno-moralnych maturzystów diecezji przemyskiej w perspektywie katechetyczno-socjologicznej. Pewne wątpliwości może budzić jednak ostatni rozdział, „Wnioski i postulaty katechetyczne”. Zazwyczaj w rozdziale prakseologicznym nie prezentuje się już wyników badań, ale syntezę wniosków i propozycje na przyszłość. Tymczasem Autor w pierwszym paragrafie ostatniego rozdziału przedstawia dodatkowe wyniki badań empirycznych w formie tabel i wykresów. Pewnym wyjaśnieniem może być fakt, że paragraf ten nosi tytuł „Znaczenie nauczania religii w szkole dla wiedzy i wiary religijnej”. Autor podjął decyzję, że oprócz własnych refleksji na ten temat zaprezentuje również opinie młodzieży i jej odpowiedź na pytanie w jaki sposób lekcje religii wpływają na

wiedzę religijną i wiarę w Boga. Z jednej strony takie podejście jest zrozumiałe, ponieważ pozwala lepiej określić stopień zależności pomiędzy lekcjami religii a wiedzą i wiarą uczniów. Z drugiej jednak strony warto byłoby przemyśleć czy nie umieścić tych analiz w poprzednich rozdziałach.

3. Dobór źródeł i bibliografia

Należy podkreślić, że Autor dysertacji sprawnie, umiejętnie i precyzyjnie skorzystał ze źródeł i literatury przedmiotu. Zarówno źródła, jak i opracowania, zostały dobrane i wykorzystane w sposób bardzo rzetelny. Doktorant uwzględnił w swojej pracy liczną i zróżnicowaną literaturę, grupując ją według klucza: I. Źródła (źródła wytworzone – 1021 kwestionariuszy ankiety wypełnionych przez maturzystów archidiecezji przemyskiej; Dokumenty Soboru Watykańskiego II; Nauczanie papieży, Dokumenty Stolicy Apostolskiej; Księgi liturgiczne; Dokumenty Kościoła w Polsce; Podręczniki do katechezy), II. Literatura przedmiotu, III. Literatura pomocnicza.

Z treści prezentowanej przez Doktoranta można wnioskować nie tylko o czytanie w literaturze przedmiotu, ale i pełne pasji zainteresowanie zaprezentowaną tematyką, co jednoznacznie uwidacznia treść rozprawy. Bardzo pozytywnie należy ocenić fakt dotarcia przez Autora do bogatej literatury, nie tylko z zakresu teologii pastoralnej, katechetyki, ale także nauk społecznych, jak również jej poprawne stosowanie.

4. Ocena formalna

Praca pod względem formalnym przygotowana została poprawnie, zrozumiałym, poprawnym naukowo i stylistycznie, językiem polskim. Wnikliwa lektura dysertacji ujawnia jednak pewne mankamenty. Uwagę zwraca fakt niekonsekwentnej numeracji rozdziałów i podrozdziałów/paragrafów (rozdziały numerowane są cyframi rzymskimi, a podrozdziały arabskimi). Ponadto należy zauważyć, że Autor mówiąc o liceum trzyletnim po gimnazjum, posługuje się czasem nieodpowiednim w tym kontekście terminem „szkoły ponadpodstawowe” (s. 25, 323).

Pewne wątpliwości mogą budzić także postulaty formułowane pod adresem przyszłej edukacji religijnej, ponieważ Autor badał ostatni rocznik maturzystów w liceach realizujących jeszcze założenia *Podstawy programowej katechezy* z 2010, którzy zdawali egzamin dojrzałości w 2022 roku. Faktem jest jednak, że nowa *Podstawa programowa* z 2018 roku w

założeniach jest bardzo zbliżona do poprzedniej a jedną z najważniejszych zmian w niej zawartych jest podział treści na inne niż poprzednio etapy edukacyjne, ze względu na likwidację gimnazjów. Dokument ten wciąż zakłada przekaz całego depozytu wiary katolickiej i kształtowanie postaw religijnych. Warto byłoby to jednak wyraźnie zaznaczyć i podkreślić aktualność stawianych postulatów także w odniesieniu do nowych założeń programowych.

Ponadto Autor zasadniczo utożsamia katechezę z lekcją religii (s. 258), co stawia go po jednej stronie sporu na temat koncepcji edukacji religijnej w Polsce. Warto byłoby przedstawić także odmienne stanowisko, które wyraźnie odróżnia te dwie rzeczywistości. Na usprawiedliwienie można przypomnieć, że dyskusja na temat toczy się od powrotu nauczania religii do szkół w 1990 roku i nawet w tytułach oficjalnych dokumentów Kościoła w Polsce nie ma konsekwencji, istnieje bowiem *Podstawa programowa katechezy*, ale jednocześnie *Program nauczania religii*. Dokumenty Kościoła powszechnego są w tym względzie bardziej jednoznaczne i kiedy ich autorzy odnoszą się do katechezy mają na myśli przede wszystkim środowisko parafialne.

Można także zauważyć, że Autor podjął się analizy szeroko zakrojonych badań. Dotyczyły one szeregu pytań z zakresu znajomości wartości religijno-moralnych (rozdział III), ich akceptacji (rozdział IV), a także znaczenia nauczania religii w szkole dla wiedzy i wiary religijnej (rozdział V). W każdej grupie pytań Autor analizuje wyniki pod kątem wielu zmiennych i przedstawia szczegółowe postulaty, np. z zakresu doboru metod katechetycznych (s. 327-354). Można odnieść wrażenie, że zakres przedstawionych zagadnień jest zbyt szeroki, a szczegółowe postulaty mogłyby stanowić materiał dla odrębnego opracowania.

Mimo zauważonych pewnych niedociągnięć, rozwój myśli jest czytelny i logiczny. Jasno nakreślone są związki i zależności zachodzące pomiędzy poszczególnymi kwestiami. Poprawnie interpretowane są źródła oraz wyniki przeprowadzonych badań i analiz, dzięki czemu tworzą zwartą całość. Na uznanie zasługuje niewątpliwie fakt przeprowadzenia badań na wysokiej próbie ankietowanych – aż 1021 uczniów oraz szczegółowe przedstawienie metodologii przeprowadzonych badań przez Doktoranta ks. Krzysztofa Szynclera. Nieliczne potknięcia stylistyczne, językowe, interpunkcyjne i literowe wydają się być łatwe do wyeliminowania i nie zakłócają pozytywnego obrazu całości dysertacji (np. 11, 20, 25, 210).

5. Ocena ogólna

Reasumując, niniejsza rozprawa doktorska autorstwa zatytułowana „Znajomość i akceptacja wartości religijno-moralnych. Studium katechetyczno-socjologiczne w świetle badań maturzystów archidiecezji przemyskiej” stanowi oryginalne i twórcze rozwiązanie ważnego problemu badawczego. Autor rzetelnie i kompetentnie przeprowadził badania empiryczne i teoretyczne analizy, wykazując się dobrym warsztatem badawczym. Wobec powyższego stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia warunki stawiane tego rodzaju pracom naukowym. Wnioskuje zatem do Rady Instytutu Nauk Teologicznych KUL o dopuszczenie ks. Krzysztofa Szyndlera do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Opole, 15.09.2023 r. x.

Ks. dr hab. Jerzy Kostorz, prof. UO

ZAGADNIENIA DO PRZYGOTOWANIA (w ramach tzw. publicznej obrony):

1. Kształtowanie postaw moralnych w katechezie młodzieży według podstawy programowej.
2. Katecheza parafialna młodzieży – stan aktualny i wyzwania.